

Zahrádka, Jiří

**Janáčkovo setkávání s operou před otevřením divadla na Veverí ulici v roce 1884**

*Musicologica Brunensia*. 2011, vol. 46, iss. 1-2, pp. [153]-158

ISBN 978-80-210-5588-9

ISSN 1212-0391 (print); ISSN 2336-436X (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/115259>

Access Date: 12. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

JIŘÍ ZAHRÁDKA

## JANÁČKOVO SETKÁVÁNÍ S OPEROU PŘED OTEVŘENÍM DIVADLA NA VEVEŘÍ ULICI V ROCE 1884

Vztah mladého Janáčka k hudebnědramatické tvorbě i vlastní zkušenosti s ní můžeme v prvních patnácti letech skladatelova pobytu v Brně sledovat jen zběžně. Z tohoto období se nám dochovalo jen velmi málo pramenů, které by nám přinesly odpověď na otázky kdy, kde a jaké operní dílo mladý Janáček v Brně viděl a kolik oper do roku 1880 (tedy do svých 26 let) vůbec spatřil. Jediným pramenem zůstává skladatelova vzpomínka z roku 1924 na dětství v augustiniánském klášteře Sv. Tomáše na Starém Brně, kam přišel jako jedenáctiletý v roce 1865. Janáčková vzpomínka se vztahuje k roku 1866, kdy „Modráčci“, jak se chlapcům ze starobrněnské fundace obecně říkalo, účinkovali v operním představení: „Zpívali jsme, my hoši, na brněnském jevišti divadelním v Meyerbeerově opeře Proroku.“<sup>1</sup> Tato vzpomínka by byla jedinečným dokladem patrně prvního Janáčkovy setkání s operou, kdyby se ovšem *Prorok* v roce 1866 v Brně hrál. Tato opera skutečně obsahující dětský sbor se v Brně hrála již v roce 1851 a to v budově divadla Reduty. V témže divadle zazněla naposledy 24. května 1854, tedy ještě před Janáčkovým příchodem do Brna. Další její brněnská produkce se datuje až 17. listopadu 1874 v tzv. „Interimstheater“ na Joštově ulici. Opera *Prorok* se tedy v Brně hrála krátce před Janáčkovým narozením a pak až v jeho bezmála dvaceti letech. Ve vzpomínaném roce 1866 sice byly v repertoáru Reduty Meyerbeerovy opery, ale byl to *Robert d'ábel*, *Hugenoti*, *Dinora* a v roce 1867 *Afričanka*. V těchto operách ale zase nejsou dětské role ani dětský sbor. Je tedy zřejmé, že se Janáček ve vzpomínce mýlí, jelikož další místa, kde by v Brně mezi lety 1865 a 1868 mohl být *Prorok* provozován, třeba i v úpravě pro menší ensemble, v podstatě nebyla. Kromě divadla Reduta, kde působila německá scéna, vystupovala v hostinci U bílého kříže na Pekařské ulici v roce 1868 (od 7. července do 17. září) česká divadelní společnost Václava Svobody. Avšak její repertoár, ač velmi široký, byl omezen pouze na činoherní kusy (Tyl, Kollár, Klicpera atd.), v jednom případě se zpěvy (Tylova hra *Jiříkovo vidění* s hudbou kapelníka

<sup>1</sup> Leoš Janáček: Pohled do života i díla. Uspořádal a vydal Adolf Veselý. František Borový. Praha 1924, s. 23.

Marena). Hrál se zde pouze *Prorok* J. K. Tyla, respektive hra *Slepý mládenec aneb Prorok budoucnosti*. Je však docela možné, že zpěváci z klášterní fundace vypomáhali ve sborových scénách v Meyerbeerových *Hugenotech* či *Afričance*, kde mohli podpořit ženské hlasy či pouze vystoupit v úlohách statistů. A nebo v dětství Janáček v opeře vůbec neúčinkoval a vypomáhal ve sboru v *Prorokovi* až v nastudování z roku 1874. To by však připadalo v úvahu až při reprízách v květnu 1876, neboť od září 1874 do července 1875 Janáček studoval v Praze na Skuherského varhanické škole. Není to však příliš pravděpodobné vzhledem k tehdejšímu Janáčkovu nesmlouvavému postoji k brněnským Němcům, v jejichž nastudování dílo zaznělo. Operní zkušenosti mladému skladateli nemohla poskytnout ani česká divadelní představení společnosti Elišky Zöllnerové, která působila v roce 1874 v Besedním domě, jelikož ta zůstala nanejvýš u produkcí operet. Na otázku Janáčkovu údajného účinkování v *Proroku* zkrátka neexistuje uspokojivá odpověď. A na dalších téměř 15 let je to jeho jediná zmínka o opeře. Nevíme tedy, zda jako fundatista nebo následně jako student c.k. slovanského ústavu ku vzdělávání učitelů v Brně nějaké divadelní produkce navštěvoval či nikoliv. Mohl se v té době seznámit s českými činoherními představeními v hostinci U bílého kříže (1868) a U bílého beránka na Cejlu (1870), německou operní produkcí v Redutě (do 23. června 1870, kdy divadlo vyhořelo) či od roku 1871 v tzv. Interimstheater na Joštově ulici. Ale zdá se pravděpodobné, že v tomto období Janáček operní dění v Brně (a během studií v Praze 1874-75) vůbec n sledoval. Důvod je nasnadě. Mladý Janáček se o hudebnědramatický žánr zprvu vůbec nezajímal. Do roku 1876 byl zcela zaměřen na duchovní hudbu a Wittovu reformu, částečně na sborovou tvorbu, následně pak obrátil pozornost k provozování koncertů s Filharmonickým sborem Besedy brněnské – ať už jako dirigent a sbormistr nebo jako klavírní virtuóz. Nezájem o operu je patrný ještě při skladatelových studiích na konzervatoři v Lipsku v letech 1879-80, kde s určitostí ani nenavštívil vyhlášenou lipskou operní scénu. Naproti tomu se pravidelně účastnil produkcí na svatotomášském kůru a v Gewandhausu. Změnu ve skladatelových hudebních prioritách předjímá až návštěva dvou operních produkcí ve Vídni, kde Janáček po lipském pobytu pokračoval ve studiích. Ve Dvorní opeře shlédl 14. dubna 1880 Weberova *Čarostřelce* a 30. května Cherubiniho *Vodaře*.<sup>2</sup> Janáček o svém dojmu referuje v dopise své snoubence Zdeňce Schulzové. Z dopisu vysvítá, že to nebylo jeho první setkání s operou na jevišti, přesto jeho pozornost upoutala pouze jakási „pompa“, tedy patrně scénická realizace díla a celkové vyznění, naproti tomu hudební stránce *Čarostřelce* nevěnoval pozornost s poznámkou, že dílo je „zajisté příliš obehnané“. Janáček zde patrně ve společném večeru s operou *Vodař* poprvé spatřil balet a sice *Deyllah oder die Touristen in Indien* v choreografii Pasquala Borriho a hudbou Antonia Baura, z něhož byl nadšený.<sup>3</sup> Další doklad Janáčkovy návštěvy opery, tentokrát po návratu zpět do Brna,

<sup>2</sup> Leoš Janáček. *Dopisy Zdence*. Editor František Hrabal, překlad Otakar Fiala. Supraphon, Praha 1968, s. 314-317, 366.

<sup>3</sup> Tyrrell, John: *Janáček, Years of a Life. Volume I*. Faber and Faber, London 2006, s. 172-173.

je z 12. října 1880, kdy Janáček uveřejnil v Moravské orlici svou první operní recenzi.<sup>4</sup> Šlo o představení Gounodova *Fausta a Markétky* nastudované českou divadelní společností Jana Pištěka. Ta vystupovala v Besedním domě od října 1879 do listopadu 1881 a předvedla na scéně vedle *Fausta a Markétky* také další opery, především Smetanovu *Prodanou nevěstu* a *Hubičku*, Blodkovu operu *V studni*, Verdiho *Traviatu* a *Trubadura* a Flotowovu *Martu*. Zda Janáček spatřil ještě některou další z těchto inscenací nemáme doloženo, ale pravděpodobně ano. Ve své kritice se Janáček věnuje zejména pěveckým výkonům, především roli Markétky v podání Marie Šambergové. Chválí i kapelníka Jindřicha Hartla, přičemž Gounodovu operu označuje za jednu „z nejkrásnějších oper“. Z toho bychom mohli usuzovat, že již měl Janáček větší zkušenost s tímto žánrem. Další zmínka o možné návštěvě brněnského divadla pochází ze vzpomínek skladatelovy manželky Zdeňky. Když se Janáček v roce 1882 krátce po narození dcery Olgy se Zdeňkou rozešel, po roce a půl projevil zájem vztahy se svou ženou urovnat. Podle její vzpomínky ji doprovázel do divadla a po představení zase domů.<sup>5</sup> V tomto roce, muselo jít o rok 1883, bylo krátce otevřeno nové německé Městské divadlo (Schultzova rodina byla smíšená česko–německá a měla v novém divadle předplacené místo). Ač Zdeňka vzpomíná, že chodila matka či ona do divadla každý den, jde o jistou nepřesnost, jelikož nová scéna v roce 1883 ještě hrála spíš sporadicky – za celý rok pouze 42 představení. Janáček doprovázel Zdeňku patrně po prázdninách, kdy byla v divadle uváděna Mozartova *Figarova svatba* a *Don Giovanni*, Verdiho *Trubadúr*, Meyerbeerovi *Hugenoti* či Belliniho *Norma*. Není ovšem známo, zda Janáček manželku pouze doprovázel k divadlu nebo byl přítomen i na představení. Zdá se, že spíš ne, jelikož Zdeňka výslovně vzpomíná, jak na ni Leoš čekal před divadlem. Kdyby na představeních byl, jistě by spolu trávili i přestávku. Nadto zde jistě sehrál svou roli určitý odstup, který Janáček udržoval od kulturních aktivit provozovaných brněnskými Němci.

Janáček však zajížděl za operními zážitky i do Prahy. O jednotlivých návštěvách pražského Prozatímního divadla jsme informováni z libretních knížek vydávaných Fr. A. Urbánkem, do nichž si Janáček zapisoval své dojmy. Všechny tyto doložené kontakty jsou z letních měsíců roku 1883 (letní období bylo dáno Janáčkovými pedagogickými závazky). Takto navštívil 22. června a 9. srpna *Pro-roka* Giacoma Mayerbeera (zde jeho poznámky nenaznačují, že by operu znal z dřívějšíka, natož že by v ní účinkoval), 25. července Verdiho *Maškarní ples* a 22. a 26. srpna *Trubadura* a 7. srpna 1883 Halevyho *Židovku*. Z operet spatřil 5. září *Veselou vojnu* a 21. července *Netopýra* Johanna Strausse. Z českých autorů shlédl 6. září 1883 Smetanovo *Tajemství*.<sup>6</sup> Pravděpodobné je, že navštívil i další operní produkce, ale není to doloženo.

<sup>4</sup> L.J.: České divadlo v Brně. In: Moravská orlice, 9, č. 234, 12. 10. 1880, s. 3.

<sup>5</sup> Marie Trkanová: „Paměti: Zdenka Janáčková – můj život.“ Šimon Ryšavý, Brno 1998, s. 43.

<sup>6</sup> Libretní knížky jsou uloženy v Janáčkově archivu Moravského zemského muzea v Brně, sign. JK 489, 502, 505, 508, 510, 515, 519.

Janáčkův zájem se patrně právě v roce 1883 obrátil k operě. To, jak jí byl uchvácen, nejlépe dokládají četné nadšené poznámky v libretních knížkách, ze kterých je zřejmé i to, jak Janáčka přitahoval pražský hudební život: „7. z Prahy odjíždím, kéž bych zase již zde byl!!!“.<sup>7</sup> Janáčkův zájem o operu rychle rostl a zanedlouho se měl naplno rozvinout v souvislosti s otevřením českého Prozatímního národního divadla v Brně v roce 1884, o jehož dění Janáček pravidelně informoval především v jím založených Hudebních listech. První číslo tohoto prvního moravského hudebního periodika vyšlo jistě ne náhodou právě u příležitosti otevření české divadelní scény v Brně. Zanedlouho Janáček začal uvažovat o kompozici své první opery a v roce 1887 složil operu *Šárka* na Zeyerovo hudební drama.

### SUMMARY

#### JANÁČEK'S CONTACTS WITH OPERA BEFORE THE OPENING OF THE THEATRE IN VEVEŘÍ STREET IN 1884

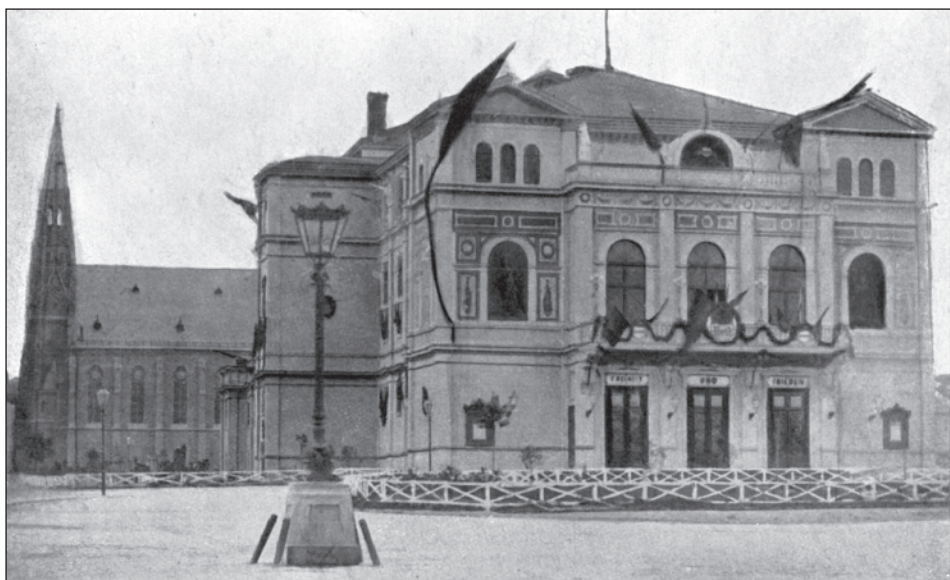
Janáček's interest in the operatic genre became evident only in the first half of the 1880s. Evidence of Janáček's childhood and youth contacts with opera is very rare. In fact the only source is Janáček's 1924 recollection – as a choral scholar in the Augustinian monastery in Staré Brno, he sang in the children's choir in Meyerbeer's *Le prophète*. This recollection would really be evidence of Janáček's first contact with opera, were it true, though, that this work was performed in Brno that year. *Le prophète* had been performed in the German Theatre of Brno before even Janáček was born and then only when he was twenty. There are virtually no other venues in Brno where the opera could have been performed during Janáček's childhood. The period production of theatre societies and amateur theatres concentrated almost exclusively on drama, with just some singing involved at the most. There are no records either of Janáček's visits as a student to the German theatre performances in Reduta nor later in the Interimstheater and the City theatre. The first evidence dates back to Janáček's Vienna years where he studied at the conservatoire and went to see Cherubini's *Les deux journées* and Weber's *Freischütz* in Hofoper in 1880. Once back in Brno, Janáček used to visit performances by the theatre society of Jan Pištěk in the entrance hall of Besední dům. His real interest in opera becomes evident in the summer months of 1883 when Janáček visited several operatic performances in the Prague Provisional theater. From then on, Janáček's primary interest is in the opera.

7

Uloženo tamtéž, sign. JK 510.



Divadlo Reduta, kde byla v Brně hrána opera do roku 1870, kdy divadlo vyhořelo.



Interimstheater, kde hrála německá opera v letech 1871–82



Janáček v době vídeňských studií